

LITERATŪRA IR KITOS MEDIJOS MODULIO PROGRAMA

I SKYRIUS MODULIO PASKIRTIS

1. Modulio paskirtis – stiprinti mokinių kultūrinį išprusimą, gilinti medijų raštingumo ir kritinio mąstymo gebėjimus, mokantis analizuoti, interpretuoti ir vertinti literatūros ir kitų medijų tekstus, suprasti jų ryšius. Mokydamiesi pagal šį modulį mokiniai ugdomi gebėjimus skaityti, analizuoti, interpretuoti ir savarankiškai kurti įvairių žanrų tekstus, formuoti etines nuostatas, kalbinę, kultūrinę ir pilietinę tapatybę, ugdyti programoje numatytas kompetencijas.

2. Modulis gali būti įgyvendinamas III arba IV klasėje. Jam skiriama 35 pamokos. Rekomenduojami šaltiniai, spektaklių įrašai pateikiami „Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo bendrosios programos įgyvendinimo rekomendacijose“.

II SKYRIUS PASIEKIMŲ SRITYS IR PASIEKIMAI

3. Mokydamiesi pagal šį modulį mokiniai plėtoja ir gilina Lietuvių kalbos ir literatūros programoje numatytus pasiekimus.

3.1. Bendrojo kurso pasiekimai.

3.1.1. Skaityto įvairių laikotarpių ir žanrų grožinius ir negrožinius bei kitų medijų tekstus, siekdamas įvairių tikslų, argumentuoja savo pasirinkimus, reflektuoja asmeninę ir visuomeninę skaitymo reikšmę, remdamasis savo skaitymo ir literatūrine (kultūrine) patirtimi (B1.2.3).

3.1.2. Vertina, remdamasis kriterijais, informacijos šaltinių tinkamumą, patikimumą, pagrįstumą ir vertingumą, savo vertinimą pagrindžia. Sistemina tiesioginę ir netiesioginę informaciją iš kelių šaltinių, ją tikrina, lygina; atpažįsta naujame kontekste prieštarinę informaciją, tiesioginio ir netiesioginio poveikio (manipuliacijos, propagandos) atvejus, juos paaiškina (B1.4.3).

3.1.3. Analizuoja ir interpretuoja grožinės literatūros sąsajas su kitais menais, siedamas su tinkamais kontekstais; aptaria žodinės, vaizdinės ir garsinės informacijos paskirtį, poveikį ir raiškos būdus multimodaliuose tekstuose. Palygina žodinius ir multimodalius tekstus keliais susiformuotais aspektais, teiginius pagrindžia (B2.7.3).

3.1.4. Kitiškai vertina negrožinius ir šiuolaikinių medijų tekstus įvairiais aspektais (pavyzdžiui, intencijų, tikslo, požiūrių įvairovės, etikos, poveikio, informatyvumo, objektyvumo, pagrįstumo, patikimumo, įtaigumo ir kt.), savo vertinimus pagrindžia (B3.2.3).

3.1.5. Dalyvaudamas įvairiose mokyklos, bendruomenės, regiono veiklose bei Lietuvos kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime, atskleidžia savo literatūrinius ir kultūrinius polinkius bei gebėjimus kaip aktyvus stebėtojas, interpretuotojas, kritiškas medijų meno vartotojas (B6.1.3).

3.2. Išplėstinio kurso pasiekimai.

3.2.1. Skaityto įvairių laikotarpių ir žanrų grožinius ir negrožinius, kitų šiuolaikinių medijų tekstus, siekdamas įvairių tikslų, argumentuoja savo pasirinkimus, reflektuoja asmeninę ir visuomeninę skaitymo reikšmę, remdamasis savo skaitymo ir literatūrine (kultūrine) patirtimi (B1.2.3).

3.2.2. Vertina, remdamasis kriterijais, informacijos šaltinių tinkamumą, patikimumą, pagrįstumą ir vertingumą, savo vertinimą pagrindžia. Sistemina tiesioginę ir netiesioginę informaciją

iš kelių šaltinių, ją tikrina, lygina; atpažįsta naujame kontekste prieštarinę informaciją, tiesioginio ir netiesioginio poveikio (manipuliacijos, propagandos) atvejus, juos paaiškina (B1.4.3).

3.2.3. Analizuoja ir interpretuoja grožinės literatūros sąsajas su kitais menais, siedamas su tinkamais kontekstais; aptaria žodinės, vaizdinės ir garsinės informacijos paskirtį, poveikį ir raiškos būdus multimodaliuose tekstuose. Palygina žodinius ir multimodalius tekstus keliais susiformuotais aspektais, teiginius pagrindžia. Rengia literatūros ir kitų medijų tiriamuosius ir kūrybinius projektus (B2.7.3).

3.2.4. Kitiškai vertina negrožinius ir šiuolaikinių medijų tekstus įvairiais aspektais (pavyzdžiui, intencijų, tikslo, požiūrių įvairovės, etikos, poveikio, informatyvumo, objektyvumo, pagrįstumo, patikimumo, įtaigumo ir kt.), savo vertinimus pagrindžia (B3.2.3).

3.2.5. Dalyvaudamas įvairiose mokyklos, bendruomenės, regiono veiklose bei Lietuvos kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime, atskleidžia savo literatūrinius ir kultūrinius polinkius bei gebėjimus kaip aktyvus stebėtojas, interpretuotojas, atlikėjas, kūrėjas, kritiškas medijų meno vartotojas (B6.1.3).

II SKYRIUS MOKYMOSI TURINYS

4. Medijų samprata. Mediją galima suprasti įvairiai – nuo medijos kaip techninio informacijos perdavimo kanalo iki meno rūšies kaip medijos. Literatūros ryšys su kitų medijų tekstaip įprastai apibrėžiamas intermedialumo sąvoka. Kalbant apie literatūros intermedialumą, medija dažniausiai suvokiama kaip meno rūšis, o intermedialus santykis – tai skirtingų meno rūšių (literatūros ir kino, literatūros ir dailės, literatūros ir muzikos ir t. t.) dialogas. Literatūros ryšys su kitomis medijomis gali būti labai įvairus: tiesioginis, kai kūrinys derinamos kelios medijos (pavyzdžiui, iliustruota knyga); susijęs su teksto perkėlimu iš vienos medijos į kitą (pavyzdžiui, ekranizacija, dainuojamoji poezija); aliuzinis (tarkime, eilėraščio nuorodos į dailės ar kino kūrinių) ir kt. Literatūros ryšys su kitomis medijomis gali būti ir netiesioginis, pavyzdžiui, įžvelgus grožinio teksto tapybiškumą, muzikalumą, kinematografiškumą ir pan.

4.1. Teatras.

4.1.1. Teatro specifika. Teatro meno savitumas – čia ir dabar vykstantis kūrybos procesas, į kurį įsitraukia ne tik scenoje veikiantys aktoriai, bet ir žiūrovas. Teatras – sintetinis menas, jis kuriasi iš sąveikos tarp pjesės teksto (dramos), aktorių vaidybos, scenografijos, muzikos, apšvietimo bei šiuos elementus apjungiančios režisieriaus vizijos. Dramos teksto, aktoriaus, režisieriaus svarba teatro istorijoje kito: pavyzdžiui, Antikos teatre spektaklį statė dramaturgas, parašęs tragediją ar komediją; XVI a. *commedia dell'arte* svarbiausi buvo aktoriai; nuo XX a. pradžios iki šiol labai stiprus režisieriaus vaidmuo, prilygstantis dramaturgui, kurio kūriniai gali būti neatpažįstamai pakeisti spektaklio kūrimo procese; XXI a. pradėta kalbėti apie postdraminį teatrą, kurį galima laikyti nauju (eksperimentinio) teatro raidos etapu naujomis asmenybės ir pasaulio sąlygomis. Kas niekada teatre nekito – tai žiūrovo svarba: be jo teatro nebūtų.

4.1.2. Drama ir spektaklis. Talentingai pastatytas spektaklis pagilina mūsų supratimą apie pačią dramą – atskleidžia režisieriaus / aktorių akimis pamatytus jos niuansus, ryšį su dabartimi, užslėptas / potencialias reikšmes. Maža to, novatoriški, netikėti, provokuojantys dramų pastatymai kuria papildomą intrigą greta tos, kuri jau yra tekste. Į garsių, dažnai statomų dramų spektaklius žiūrovas eina ne tam, kad dar kartą sužinotų, kas dramoje parašyta, o tam, kad pamatytų naują jos traktuotę, kažką, ką galbūt kiti praleido, arba kas buvo suprata, nes pasikeitė istorinės aplinkybės, kažkas įvyko, ko teatras negali apeiti.

4.1.3. Teksto interpretavimas spektaklyje. Tokiame kontekste galime kalbėti apie literatūros (teksto) ir teatro (spektakliu įkūnyto teksto) santykį – juos gretinti, lyginti, priešinti, bandyti suprasti skirtumus. Kiekvienas spektaklis yra (naujas) dramos (ar kito literatūros teksto) perskaitymas, interpretacija, kurią atlieka spektaklio statytojai. Interpretacija atliekama visais lygmenimis: režisieriaus darbo su tekstu (kupiūros, papildomi intarpai, perrašymai), aktorių pasirinkimo, vaidybos stiliaus, scenografijos, muzikos, apšvietimo. Daugumos šių aspektų pjesėje neminima, tačiau jos

tekste (ir istoriniame kontekste) galime ieškoti užuominų ir nuorodų, paskatinusių vienokius ar kitokius sprendimus, kuriuos suvokus, suprantam ir naują dramos interpretaciją.

4.1.4. Ne dramatinio kūrinio inscenizacija. Kitoks santykis kuriasi, kai inscenizuojamas ne dramatinis kūrinys. Lietuvių teatre tai yra gan dažnas reiškinys: pavyzdžiui, režisierius E. Nekrošius inscenizavo K. Donelaičio poemą „Metai“, J. V. Gėtės „Faustą“, Dantės „Dieviškąją komediją“ ir kt. Šių kūrinių perkėlimas į teatro sceną išryškina jų dramatinę šerdį, leidžia atskleisti literatūros ir teatro meno skirtumus, literatūros kūrinio „dramatizacijos“ būdus.

4.1.5. Spektaklių recenzijos. Teatro menas itin laikinas reiškinys: spektaklis pasibaigia ir niekada nebus pakartotas taip, kaip įvyko ši ar kitą vakarą. Jo visumos neatkurs įrašai, perpasakojimai, nes žiūrovo įspūdžiai formuojasi iš dalyvavimo bendrame teatriname vyksme čia ir dabar. Todėl dažnai spektaklių recenzijos būna impresionistinės, perduodančios įspūdžius apie patirtą meninį sukrėtimą. Profesionalų teatrologų parašytos spektaklių recenzijos arba režisierių, aktorių kūrybos analizė moko kalbėti apie teatrą platesniame kultūriniame kontekste – sieja jį ne tik su kitais menais, bet ir su visuomenės raida, politine situacija.

4.1.6. Rekomenduojamos potėmės.

4.1.6.1. Teatras kaip meno rūšis, teatro istorija.

4.1.6.2. Drama – tarp literatūros ir teatro.

4.1.6.3. Spektaklis kaip dramos interpretacija.

4.1.6.4. Recenzija kaip žiūrovo patirties dokumentas.

4.1.6.5. Spektaklio mizanscenų, afišų, programų, dekoracijų, kostiumų pagal literatūros kūrinių kūrimas.

4.1.6.6. Prozos kūrinio transformavimas paverčiant jį drama.

4.1.6.7. Literatūros kūrinio inscenizavimas.

4.1.7. Rekomenduojamos veiklos. Perskaičius dramą ar prozos kūrinių, kuris buvo pasirinktas inscenizuoti, pažiūrėti spektaklio įrašą, palyginti struktūros, raiškos, savo lūkesčių aspektais; pažiūrėti spektaklio įrašą ir perskaityti jo recenzijas; apsilankyti spektaklyje pagal žinomą pjesę, parašyti recenziją.

4.1.8. Pavyzdys. Režisieriaus O. Koršunovo spektaklio „Įstabioji ir gaudžioji Romeo ir Džiuljetos istorija“ pagal V. Šekspyro dramą „Romeo ir Džiuljeta“ analizės žingsniai ir gairės. Atsisųskite iš Dramų stalčiaus pilną Šekspyro tragedijos tekstą, perskaitykite: <http://www.dramustalcus.lt>. Aptarkite tragedijos konfliktą ir personažų sistemą: koks jų amžius, socialinė padėtis, kokių laikotarpiu ir kokioje šalyje jie gyveno, kokia buvo tos šalies valdymo sistema, kodėl dvi šeimos konfliktavo; kaip jie galėjo būti apsirengę, kaip jie galėjo atrodyti ant Šekspyro teatro scenos. Informacijos galima ieškoti angliškoje Vikipedijoje, kurioje kiekvienam Šekspyro personažui yra skirti atskiri straipsniai. Tuomet pažiūrėkite O. Koršunovo pastatymą. Pabandykite suformuluoti savo pirmuosius įspūdžius: kas labiausiai nustebino? Buvo netikėta? Ar atpažinote Šekspyrą? Toliau analizuoti spektaklį galima pagal šiuos klausimus: Kaip manote, kodėl spektaklis vadinasi kitaip, nei Šekspyro tragedija? Ką naujuoju pavadinimu norima pabrėžti? Režisierius kupiūruoja tekstą (išmeta tam tikrus fragmentus). Pažiūrėkite, kokios tai kupiūros: ar visai atsisakoma epizodo, ar pasirenkama jį perteikti kitais būdais – per judesį, veiksmą, muziką ar pan.? Kurių personažų traktuotės Koršunovo spektaklyje jums atrodo nutolusios nuo originalo? Kaip manote, kodėl? Kokias prasmes spektakliui ir Šekspyro dramai suteikia scenografija, aktorių kostiumai, sceniniai daiktai? Ką spektaklyje reiškia miltai? Spektaklyje skamba nemažai juoko – tiek personažų, tiek žiūrovų. Ar Šekspyro pjesėje jo tiek pat, kaip ir spektaklyje? Spektaklyje nemažai vulgarių, nepadorių užuominų, gestų. Kritikė R. Vasinauskaitė rašo apie karnavalinį juoką. Paskaitykite I. Vidugirytės knygos „Juoko kultūra“ skyrių apie šventinį juoką (p. 117–123), pabandykite susieti šventinio juoko teoriją su Koršunovo spektaklio juoku. Kaip galėtumėt paaiškinti, kad toks linksmas spektaklis visgi yra tragedija. Kas šią pjesę padaro tragedija? Lietuvos teatro istorijoje O. Koršunovo „Įstabioji ir gaudžioji Romeo ir Džiuljetos istorija“ – vienas įdomiausių Šekspyro tragedijos pastatymų. Tačiau toks ne vienintelis: 1982 m. Jaunimo teatre buvo pastatyta K. Antanėlio roko opera „Meilė ir mirtis Veronoje“ (libretas S. Gedos), kurią režisavo E. Nekrošius. Pirmojo ir nepralenkto pastatymo vaizdo įrašo nėra, likęs tik dviejų plokštelių garso įrašas.

Paklauskite įrašo, palyginkite Šekspyro pagrindinių herojų traktavimą roko operos priemonėmis. Ar jus įtikina jų interpretacija? Ar turi bendrų bruožų su Koršunovo pastatymu? Beje, „Meilės ir mirties Veronoje“ vaizdo įrašą padarė M. K. Čiurlionio mokyklos mokiniai, kurie kiekvienais metais savo jėgomis stato muzikinius spektaklius. Įrašą galima pažiūrėti čia: <https://www.youtube.com/watch?v=fMBYT68Ece8>. Pasvarstykite, kaip šią pjesę pastatytumėte jūs. Kas iš jūsų galėtų atlikti vienus ar kitus vaidmenis? Ar norėtumėt būti režisierius (-ė), scenografas (-ė), spektaklio garso takelio kompozitorius (-ė)?

4.2. Kinas.

4.2.1. Kino specifika. Kino filmuose įprastai derinamas sakytinis, vizualusis ir muzikinis turinys. Kino ir literatūros ryšys akivaizdžiausias literatūros kūrinių ekranizacijose (adaptacijose). Savo ruožtu, tam tikra prasme dauguma filmų yra ekranizacijos, nes turi rašytinį scenarijų (taigi kuriant filmą rašytinis tekstas paverčiamas audiovizualiu). Tačiau ekranizacija (adaptacija) dažniausiai laikome tuos filmus, kuriuose interpretuojamas literatūros kūrinys. Filmų (ar jų ištraukų) analizė padeda gilinti bendrą supratimą apie vaizdo ir žodžio santykius, aptarti meninį įtaigumą kuriančias kino kalbos priemones. Ekranizacijas rekomenduojama laikyti savarankiškais teksta – literatūros kūrinio interpretacijomis, padedančiomis praplėsti kūrinio suvokimą, persvarstančiomis kūrinį, įsteigiančiomis naujas reikšmes.

4.2.2. Kino technikų imitacija. Literatūros kūriniuose taip pat galima įžvelgti kino technikų imitacijos pavyzdžių (pavyzdžiui, kinematografiška prozos ar poezijos teksto raiška). Romanizacija vadinamas procesas, kai filmo scenarijus arba filmo istorija paverčiami romanu (vadinamasis kino romanas).

4.2.3. Aptartini aspektai. Skirtis tarp meninio, pramoginio, dokumentinio kino. Kino funkcijos. Kino žanrai: drama, trileris, komedija ir kt. Specifinė audiovizualinė kino kalba: vaizdo ir garso dermė, kameros judėjimas (planai – stambieji, vidutiniai, bendrieji, panoraminiai; rakursai, ritmas), montažas ir pasakojimas (nuoseklus, trūkčiojantis ir kt.), kadrai, pasakotojas (kamera, užkadrinis balsas). Filmus rekomenduojama analizuoti panašiai kaip literatūros tekstus: aptariama struktūra, pasakojimas, pasakotojas, veiksmai, erdvė, laikas, veikėjai, dialogai, temos, problemos, idėjos ir pan. Kine taip pat svarbus plastinis lygmuo (spalvos, formos, kontrastai); taip pat aptariama vaidyba (gestai, mimikos, intonacijos), situacijų ir vaidybos stereotipai kaip kultūriniai kodai, kameros darbas (planai, judėjimas, žvilgsnio perspektyva), montažas, garso takelis ir kt.

4.2.4. Rekomenduojamos potėmės.

4.2.4.1. Lietuvių literatūra kine: kaip romanas (apysaka) virsta filmu.

4.2.4.2. Dokumentinis kinas. Subjektyvioji, „poetinė“ dokumentika (kino eseistika). Atkuriamoji dokumentika.

4.2.4.3. Socialinių problemų reprezentacija ir prevencija kine.

4.2.4.4. Kinas ir ideologija.

4.2.5. Rekomenduojami filmai: „Džiazas“ (rež. Raimundas Banionis, 1968); „Velnio nuotaka“ (rež. Arūnas Žebriūnas, 1974); „Riešutų duona“ (rež. Arūnas Žebriūnas, 1977); „Vilko dantų karoliai“ (rež. Algimantas Puipa, 1997); „Dievų miškas“ (rež. Algimantas Puipa, 2005); „Sigitas Geda. Žiema Stokholme“ (rež. Rytis Zemkauskas, 2000); „Beveik laimingas“ (rež. Agnė Marcinkevičiūtė, 2004); „Šokis dykumoje“ (rež. Agnė Marcinkevičiūtė, 2010); „Pokalbiai rimtomis temomis“ (rež. Giedrė Beinoriūtė, 2012); „Prieš parsikrendant į žemę“ (rež. Arūnas Matelis, 2005); „Stebuklų laukas“ (rež. Mindaugas Survila, 2011); „Kaip mes žaidėme revoliuciją“ (rež. Giedrė Žičkytė, 2012); „Nuostabieji lūzeriai. Kita planeta“ (rež. Arūnas Matelis, 2018); „Šuolis“ (rež. Giedrė Žičkytė, 2021); „Prisiminimai iš kelionės į Lietuvą“ (rež. Jonas Mekas, 1972; arba kitas J. Meko filmas); „Vaikai iš Amerikos viešbučio“ (rež. Raimundas Banionis, 1990); „Tumo kodeksas“ (rež. Eimantas Belickas, 2018); „Čia buvo Saša“ (rež. Ernestas Jankauskas, 2018); „Būsiu su tavim“ (rež. Virginija Vareikytė, Maximilien Dejoie, 2021); „Bėgikė“ (rež. Andrius Blaževičius, 2021) ir kt.

4.2.6. Rekomenduojamos veiklos.

4.2.6.1. Skaityto literatūros kūrinio ekranizacijos peržiūra ir analizė. Santykis tarp literatūros kūrinio ir scenarijaus, režisūrinių bei operatorinių sprendimų. Ekranizacijos suteikiamos papildomos galimybės (ribos), lyginant su literatūros kūriniu. Ekranizacija kaip literatūros kūrinio interpretacija.

4.2.6.2. Dokumentinio filmo peržiūra ir analizė. Subjektyvioji dokumentika kaip autentiškas žvilgsnis į aplinką. Atkuriamosios dokumentikos filmo peržiūra ir analizė: įtampa tarp fakto ir išmonės.

4.2.6.3. Filmų, svarstančio socialines problemas, peržiūra ir analizė. Kinas kaip priemonė aptarti ir spręsti socialinius klausimus.

4.2.6.4. Ideologinio kino juostos peržiūra ir analizė. Kinas kaip propagandos įrankis.

4.2.6.5. Literatūros kūrinio scenos ekranizacijos kūrimas (scenarijus, režisūra, vaidyba, filmavimas, montažas, garso takelis).

4.2.6.6. Atvejų analizės pavyzdžiai. Dokumentinio filmo „Stebuklų laukas“ analizė ir pamokos planas:

https://www.didelimaziekranai.lt/_files/ugd/8aeea3_84b4b1dc6ab343fea25483b5a4623cdd.pdf.

Pavyzdys, kaip galima klasėje analizuoti Sauliaus Šaltenio apysakos „Riešutų duona“ ir Arūno Žebriūno ekranizacijos „Riešutų duona“ santykį, išryškinant ekranizacijos kaip literatūros kūrinio interpretacijos specifiką. Apysaką rekomenduotina perskaityti visą, bet turint mažiau laiko galima atrinkti dalį apysakos skyrių, geriausia tuos, kurie plačiau interpretuojami ekranizacijoje („Škac, mirtie, visados škac“; „Nesikeiskit, pinigai“; „Liuka“; „Ten, po mano delnu“; „Tu niekad nepateksi į dangų“; „Žaiskit, žaiskit, mano mieli, elektros lemputėm“). Pirmiausia kviestina aptarti apysaką ir filmą atskirai, akcentuojant: pasakojimo struktūrą ir (ne)nuoseklumą (apysaka padalyta į skyrius, filmas – į scenas); pasakotoją (pirmo asmens pasakotojas apysakoje, užkadrinis balsas – Andriaus Šato – filme; kamera kaip dar vienas pasakotojas filme); erdves (namų erdvė ir miestelis); žvilgsnio perspektyvą (filme perspektyva praplėsta panoraminiais kadrais, apima daugiau nei pasakotojo žvilgsnis); laiką (kokį Andriaus Šato gyvenimo tarpsnį apima pasakojimas, kiek jis chronologiškai išstėtas laike, kaip reprezentuojamas istorinis pasakojimo laikas – pokaris); pagrindinius personažus (kuo ypatingi Andrius Šatas ir Liuka Kaminskaitė, kokie jų charakterio ypatumai, išvaizda?); kokios pagrindinės temos ir problemos akcentuojamos apysakoje ir filme. Atkreiptinas dėmesys į apysakos raišką, pasakotojo ironišką balsą, berniokišką naivumą ir atvirumą. Verta aptarti, kaip apysakoje ir filme įprasminamas riešutų duonos simbolis: ką jis reiškia, kokį santykį su vaikyste, gimtine, atsiminimais perteikia? Toliau aptartini literatūros kūrinio ir kino filmo skirtumai. Abu kūrinius galima aptarti turinio bei siužeto aspektais: ko iš apysakos ekranizacijoje atsisakyta (pavyzdžiui, kelių veikėjų – Boleslovo Šato, Aliuko Šovinio) ir klausti mokinių – kodėl? (Tikėtina, kad tai susiję su filmo apimties ribomis, ribotomis galimybėmis išvystyti daugiau personažų ir siužetinių linijų). Taip pat aptartina, kurie aspektai filme nauji arba labiau išplėtoti nei apysakoje (kaip antai karvės pirkimas kaip viso filmo leitmotyvas toli gražu nėra toks ryškus apysakoje). Galima taip pat klausti mokinių – ką šie pokyčiai gali pasakyti kalbant apie kino specifiką, intrigos kūrimo ypatumus? Atskirai galima kalbėti apie filmo vaidybą, montažą – kaip pereinama nuo vienos scenos prie kitos, stambių ir panoraminių planų dermę, filmo garso takelio reikšmę; klaustina, kuo praturtina pasakojimą garso takelis, taip pat vizualieji elementai, kuriuos galima vadinti iš dalies magiškais arba sapnų (pavyzdžiui, netikėtai išnyrantys muzikantai) – kokią nuotaiką jie sukuria, ar ji sutampa su apysakos sugestijuojama nuotaika? Aptartina, kaip konstruojama ironija apysakoje ir kaip filme ironijai sustiprinti dažnai kuriamas kontrastas tarp pasakotojo balso ir rodomo vaizdo. Pastebėtina, kad filme daug tekstinių pauzių – pasakojimas kuriamas vaizdais, garsais, o apysakoje – viskas pasakojama tekstu. Rekomenduotina pasitelkti pasirinktus apysakos ir filmo fragmentus išsamesnei analizei. Pavyzdžiui, galima lyginti pirmąjį knygos skyrių „Škac, mirtie, visados škac“ su filmo pirmosiomis 7 min. Keltini klausimai: kaip pristatomi pagrindiniai veikėjai pirmajame apysakos skyriuje ir kaip personažai vaizduojami bei pristatomi pirmosiomis filmo minutėmis (užkadrinio balso-pasakotojo vaidmuo, vizualiosios informacijos svarba, pasakojimas apie Šatą ir Kaminskų kaimynystę). Kviestina apsisvarstyti kino filmo praplėstą, lyginant su apysaka, chronologinį pasakojimą – parodomas Andriaus Šato, Liukos Kaminskaitės, Peliūkščio gimimas; jis palygintinas su kitokia pasakojimo pradžia apysakoje. Aptartinos vizualiosios filmo priemonės – pasakojimo pradžios stambus, visą miestelį ir apylinkes apimantis besisukančios kameros panoraminis planas; vėliau, pradėdant pristatyti veikėjus – stambesni planai. Galima klausti: ką tai reiškia, kokį pasakojimą kuria?

Aptartiną itin dinamišką filmo veiksmą, nuolatinį sujudimą, jį galima palyginti su apysakos pasakojimo ritmu.

4.3. Reklama.

4.3.1. Reklamos specifika. Reklama – informacinis pranešimas, skleidžiamas pasitelkiant tekstą, vaizdą ir / ar garsą ir siekiant paveikti žmonių elgesį. Šiuolaikinių tyrėjų darbuose reklama laikoma populiariosios kultūros žanru, susiformavusiu nuo XIX a. vidurio (pirmiausia tai buvo spaudos skelbimai, afišos ir plakatai). Didžiulį postūmį audiovizualinės reklamos raidai turėjo XX a. 6 dešimtmetyje paplitusi televizija. Reklamos ryšys su literatūra dažniausiai nėra tiesioginis, tačiau reklamas galima analizuoti pasitelkiant teksto ir kultūrinio konteksto analizės būdus. Kartais reklamos gali tiesiogiai naudoti literatūrinius motyvus, poezijos, dainų ar kitų kūrinių (ypač – plačiai žinomų, populiarių) citatas. Literatūros kūriniai taip pat gali cituoti ar komentuoti reklamas, ironizuoti jų klišes, minėti jų išpopuliarintus prekių ženklus. Reklamos technikomis naudojosi ir kartais patys jas plėtojo XX a. avangardo kūrėjai (futurizmas, popartas). Literatūros ir reklamos sferos labiausiai suartėja reklamuojant knygas, teatro spektaklius, kino filmus, kuriant rašytojų reklaminius įvaizdžius.

4.3.2. Reklamos poveikis. Tradiciškai reklama nėra priskiriama meninės kūrybos sferai, kadangi tiesiogiai išreiškia užsakovo interesą (komercinį, politinį, ideologinį ar socialinį). Tačiau reklamose pasitelkiamos menui, taip pat ir literatūrai, būdingos priemonės – pavyzdžiui, kalbinės ir vizualios metaforos, kultūriniai simboliai, personažai, minimali fabula, aliuzijos, intertekstai. Kūrybinga reklama gali tapti daugiaprasmiu, žaismingu, estetišku, komišku ar ironišku, susimąstyti skatinančiu taikomuoju kūriniu. Kita vertus, reklama gali virsti politine ar ideologine propaganda, informacinio karo priemone (tam reklamą naudojo ir tebenaudoja totalitariniai bei autoritariniai režimai). Šis žanras turi didžiulę įtaką suvokėjo sąmonėje įtvirtinant kultūrinius įvaizdžius, pavyzdinius elgesio modelius, vartotojiškus troškimus, tautinius, rasinius, lytinius ir kitus stereotipus, itin įsimenančias kalbos klišes. Žiniasklaidos priemonėmis transliuojama reklama gali turėti labai didelį poveikį masinei auditorijai, todėl svarbu gebėti ją kritiškai analizuoti.

4.3.3. Pagrindinės reklamos formos: tekstinis pranešimas (tradicinis spaudos skelbimas, afiša, anotacija); vizualinis-tekstinis pranešimas (vaizdinė spaudos ir interneto reklama, plakatas, bukletas); audiopranešimas (radijo reklama); audiovizualinis arba multimedialus pranešimas (televizijos, interneto, kino seanso reklama).

4.3.4. Pagrindinės funkcinės reklamos rūšys: komercinė (skatina vartotojus įsigyti prekes ar paslaugas); politinė (skatina rinkėjus balsuoti ar palaikyti politines organizacijas ar veikėjus); socialinė (skatina pozityvų socialinį elgesį, pilietinį bei kultūrinį sąmoningumą ir aktyvumą). Visoms reklamos formoms būdinga labai ribota apimtis, nors ji gali svyruoti nuo mažo paveikslėlio iki didelio reklaminio stendo, nuo keliolikos sekundžių trukmės videoklipo iki keliolikos minučių trukmės videofilmo. Kokios bebūtų reklamos skelbimo formos ir sąlygos, jos pranešimas visuomet turi būti lakoniškas, įtaigus ir įsimintinas. Todėl reklama siekia pasitelkti suvokėjo gerai atpažįstamus, visuomenėje cirkuliuojančius, emocijas ir asociacijas lengvai sukeliančius vaizdinius – vadinamąsias ikonas. Reklamų tekstai taip pat siekia pateikti trumpas, lengvai įsimenančias, emocines reakcijas skatinančias frazes – reklaminius šūkius, kuriems dažnai būdinga metaforinė raiška. Kūrybingos reklamos atveju šios ikonos ir šūkiai gali būti pateikiami žaismingai, ironizuojant klišes, sukuriant netikėto paradokso ar humoro, o ne tik vienaprasmės įtaigios efektą.

4.3.5. Rekomenduojamos potėmės.

4.3.5.1. Ikonos, klišės ir stereotipai reklamose.

4.3.5.2. Vaizdinės ir tekstinės reklamų metaforos.

4.3.5.3. Lietuvių poezijos ir dainų tekstai reklamose.

4.3.5.4. Ironija, humoras, paradoksas – reklamos kūrybingumo priemonės.

4.3.5.5. Reklamų citatos ir parafrazės literatūros kūriniuose.

4.3.5.6. Propagandos ir manipuliavimo būdai reklamoje.

4.3.6. Rekomenduojamos reklamos ir tekstai.

4.3.6.1. Rekomenduojami lietuviškos reklamos klasika tapę vaizdo klipai (džinsų „Big Star“, dienraščio „Respublika“, dienraščio „Lietuvos rytas“, mobilaus ryšio bendrovės „Omnitel“, radijo stoties M1, išankstinio mokėjimo kortelės „Ežys“, įmonės Tele2 mokėjimo plano „Plepyš“ ir kt.

reklamos); politinių kampanijų reklamos (pavyzdžiui, R. Pakso 2002–2003 m. prezidento rinkimų kampanijos reklamos); iš žiniasklaidos pasirinktos naujausios, aktualiausios įvairių tipų reklamos.

4.3.6.2. Rekomenduojami literatūros tekstai: A. Marčėnas, eil. „Maxima“, M. Martinaitis, eil. „K. B. reklamuoja dantų pastą Colgate“, M. Nastaravičius, eil. „Sutartinė kaina“, G. Radvilavičiūtė, esė „Žiniasklaidos kuriama Lietuva“, J. Erlickas, „Rudens linksmybės“ (iš kn. History of Lithuania).

4.3.7. Rekomenduojamos veiklos. Labiausių įsimintų dabartinių lietuviškų reklamų atranka ir aptarimas: kas ir kodėl daro mums poveikį. Žinomiausių Nepriklausomybės laikų lietuviškų reklamų analizė ir kritinė diskusija: kaip ir kokius kultūrinius įvaizdžius jos formavo. Kūrybingų ir stereotipiškų reklamų raiškos ir reikšmių palyginimas. Socialinių reklamų pasirinkta tema sukūrimas. Atvejo analizė. Mobiliojo ryšio bendrovės „Omnitel“ reklama „Turite patikimą draugą“ (Lietuvos reklamos agentūra „Brand Sellers DDB Vilnius“, Latvijos prodiuserių agentūra „Vilks studio“, 2003) <https://www.youtube.com/watch?v=9enMCRgcuV4>, <https://vimeo.com/440565840>. Anuomet didžiausios Lietuvoje mobiliojo ryšio bendrovės „Omnitel“ reklaminių klipų, dar vadinamas „reklama su pantera“, laikomas lietuviškos reklamos klasika. Jį sukūrė tarptautinė lietuvių, latvių ir britų komanda, epizodai buvo filmuojami Rygoje, Klaipėdoje ir Londone. Kuriant reklamą buvo filmuojama specialiai treniruota pantera vardu Oniksas (Onyx). Ji anksčiau buvo filmuota keliuose vaidybiniuose filmuose, vaidino kartu su britų popmuzikos žvaigžde Robiu Viljamsu (Robbie Williams). Reklama sukurta kaip minisiužetas – joje sujungti keturi epizodai, kuriuos sieja du pagrindiniai personažai – vaikinai ir pantera. Jau pirmajame epizode jų abiejų pasirodymas miesto aikštėje išsyk sukuria netikėtumo įspūdį, pritraukia žiūrovo dėmesį. Aptartini aspektai. Kaip kuriamas vaikinų portretas – kokia jo apranga, eiseną, išvaizda, kokiam socialiniam sluoksniui jį galėtume priskirti? Kokias asociacijas kelia miesto erdvė, kuria eina vaikinai su pantera? (Tai Rygos centras, Kongresų rūmų pastatas ir šalia jo esanti aikštė su stikline piramide, primenančia Paryžiaus Luvro stiklinę piramidę; epizode šmėkšteli ir aikštėje stovinčio sovietmečio paminklo latvių rašytojui Andrejui Upyčiui (Andrejs Upīts) paminklo fragmentas). Koks yra merginos, stebinčios jaunuolį, įvaizdis (apranga, socialinis tipažas)? Kaip sukuriamas erotinės traukos metafora? Kokiu būdu sukuriamas vaikinų kaip sėkmingo herojaus, turinčio nepaprastų galių, įvaizdis? Kokią reikšmę įgyja šlapių nematomos panteros pėdsakų vaizdas, kokias kultūrines asociacijas jis kelia? (Tai Vakarų fantastikos klasikos – H. G. Velso (Wellso) romano „Nematomas žmogus“ (1897) citata; galima palyginti nematomo žmogaus šlapių pėdsakų sceną Velso romano XXI skyriuje „Oksfordo gatvėje“). Antrasis epizodas – vaikinų ir panteros šuolis per pakeltą Danės upės tiltą Klaipėdoje – yra vaizdinė metafora. Kaip interpretuoti jos prasmę? Kaip ją leidžia suvokti vaikinų laikysena ir mimika, įveikiant tekusią kliūtį? Trečiasis epizodas – susidūrimas su agresyviais jaunuoliais prie naktinio baro. Kaip kuriama grėsmingos, žemos socialinės aplinkos atmosfera, priešininkų charakteristikos? Kokią reikšmę turi sėkmingo herojaus pergalė prieš padugnes nesivėliant į konfliktą? Kaip sukuriamas reklaminių minisiužetų kulminacija? Kaip ją padeda sukurti klipo muzika, jos pauzė ir tono pasikeitimas? Ketvirtasis epizodas – vaikinų ir panteros žvilgsnis iš aukštai į judrų naktinį miestą (galima numanyti, kad tai Londono vaizdas). Kokią būseną perteikia ši atomazgos scena? Kaip joje koduojama pergalės, socialinės sėkmės, pasitikėjimo savimi ir atvirų ateities galimybių prasmė? Kaip interpretuoti reklamos kūrėjų pasitelktą žmogui draugiškos, jam ištikimos panteros simbolį? Kodėl reklamuojamas šiuolaikinių technologijų produktas (mobilieji telefonai ir ryšio paslaugos) siejamas su laukine galia ir gamtos sfera? Koks reiškiamas požiūris į laukinį gyvūną, kiek jis susijęs su mitiniais vaizdiniais, kiek stereotipiškas, išreiškiantis dominavimą prieš gamtą? Kokie lyčių ir socialinių sluoksnių stereotipai pasirodo reklamoje? Kokias asociacijas ir potekstes klipo pabaigoje išreiškia reklaminių šūkių „Turite patikimą draugą“? Kaip jis sujungia klipo vaizdines metaforas ir apibendrina siužetą?

4.4. Grafinė literatūra.

4.4.1. Grafinės literatūros specifika. Terminą grafinė literatūra (angl. graphic literature) didelės apimties komiksų reikšmė pirmą kartą pavartojo italų komiksų kūrėjas Hugo Pratt (it. letteratura disegnata). Sinonimiškai vartojamas ir terminas grafinis romanas (angl. graphic novel). Minėtos sąvokos įvestos į kalbinę apyvartą siekiant keisti požiūrį į komiksus kaip išimtinais pramoginė ir jaunajai auditorijai skirtą mediją.

4.4.2. Komiksas. Bendriausia prasme komiksas apibūdinamas kaip organizuota seka sujungti vaizdai. Tikslus apibrėžimas: komiksas – apgalvota sugretintų grafinių ir kitokių vaizdų seka, kurios tikslas yra perteikti informaciją ir (arba) sukelti žiūrovui estetinių potyrių (McCloud, 9). Šia medija gali būti reiškiamas bet kurio žanro pasakojimas: detektyvas, mokslinė fantastika, trileris, istorinis romanas, biografinis, mokslo populiarinimo ar kt. kūrinys. Komiksas gali funkcionuoti tiek spausdintu pavidalu, tiek skaitmeninėje platformoje ir turi būti sudarytas mažiausiai iš dviejų atskirų kadro, kuriuose nebūtinai turi būti teksto (Mitkus, Nedzinskaitė-Mitkė, 9–11).

4.4.3. Grafinės literatūros turinys. Naratyvas (pasakojimas). Scena (naratyvo atkarpa, apimanti veiksmą, kuris vyksta tuo pačiu metu toje pačioje vietoje). Seka (kelios susijusios scenos). Aplinkos pristatymas (naratyvo pradžioje). Protagonistas, antagonistas, konfliktas. Rezoliucija (pasakojimo išvada). Trijų aktų struktūra (pasakojimo struktūra, sudaryta iš trijų dalių – aplinkos pristatymo, konfrontacijos, rezoliucijos).

4.4.4. Grafinės literatūros forma. Emanata (emocijas išreiškiantys grafiniai elementai). Garso efektai (reiškiami parinktu šriftu, forma, dydžiu, spalva). Judesio linijos (piešiamos prie judančių objektų). Kadro tipai. Kadro tarpai (balti tarpai, esantys tarp kadro) ir kadro perėjimo tipai. Pasakotojo langas (stačiakampis, kuriame pateikiama informacija, neatsispindinti iš veikėjų veiksmų). Teksto burbulų tipai.

4.4.5. Rekomenduojamos potėmės.

4.4.5.1. Grafinės literatūros (komiksų) ištakos ir istorija. JAV, Europos ir Japonijos komiksų specifika.

4.4.5.2. Grafinio pasakojimo specifika. Kadro kompozicija ir erdvinis laiko perteikimas. Žodžių ir vaizdų derinio tipai.

4.4.5.3. Grafinė judesio raiška. Garso perteikimas teksto burbulais ir garso efektais. Vizualus jausmo ir atmosferos perteikimas. Spalvų funkcijos grafinėje literatūroje.

4.4.6. Rekomenduojama grafinė literatūra: Miglė Anušauskaitė, „Dr. Kvadratas“; Miglė Anušauskaitė, „Kas išsigando Šliūpo“; Miglė Anušauskaitė, Gerda Jord, „10 litų“; Jūratė Dineikaitė, Akvilė Magicdust, „Bitės: išskirtinės merginų roko grupės istorija“; Gipi, „Viena istorija“; Yuval Noah Harari, „Sapiens. Žmonijos gimimas. Istorinis komiksas“; Gerda Jord, „Daugiabutis“; Nora Krug, „Heimat“; Nora Krug, Timothy Snyder, „Apie tironiją“; Marjane Satrapi, „Persepolis“; Joonas Sildre, „Tarp dviejų garsų. Grafinis romanas apie Arvo Pärtą“; Art Spiegelman, „Maus“.

4.4.7. Rekomenduojama veikla. Mokomasi analizuoti ir interpretuoti pasirinktą grafinės literatūros kūrinių. Rašoma (naujai pasirodžiusio) pasirinkto grafinės literatūros kūrinio recenzija. Skaityto literatūros kūrinio pagrindu kuriamas grafinės novelės (romano) scenarijus ir integruojant su dailės pamokomis kuriami grafiniai pasirinktų scenų sprendimai. Integruojant su užsienio kalbos pamokomis verčiamas į lietuvių kalbą užsienio grafinės literatūros kūrinys, bandant adekvačiai ir kūrybiškai perteikti originalo tekstą. Pavyzdys kaip galima būtų klasėje analizuoti M. Anušauskaitės ir G. Jord „10 litų“. Tai pirmoji lietuviška grafinė novelė. Autorės suvokia savo kaip šios medijos Lietuvoje pradininkų ir populiarintojų atsakomybę, kuria galimus scenarijus, kokia ateitis laukia grafinės literatūros Lietuvoje (žr. pratarinę ir priedus). Galima būtų klausyti mokinių, kaip jie vertina grafinės literatūros perspektyvas Lietuvoje ar (ir) pasaulyje. Kūrinio analizę būtų verta pradėti nuo klausimo, kokiai auditorijai skirtas šis komiksas ir kokio tikslo siekė jo autorės (žr. pratarinę). Prasminga būtų diskutuoti, ar autorėms pavyko pasiekti išsikeltą tikslą, t. y. ar perskaitę šią knygą mokiniai naujai atrado iš istorijos pamokų (ir kitų šaltinių) jiems žinomas istorines asmenybes. Toliau galima būtų kelti klausimą, kaip derėtų suprasti knygos pavadinimą. Knygoje pasirinktas originalus pasakojimo konstravimo būdas (pasakojamos dviejų protagonistų istorijos, kurios vietomis susijungia į vieną). Ką pasakojimas laimėjo ar, priešingai, ko neteko dėl šio sprendimo? Ar lengva skaitytojui tapatintis su protagonistais? Ar jie turi ryškius charakterius, išskirtinius bruožus? Kiekvieno skyriaus pradžioje autorės mini pagrindinius biografinius ir istorinius faktus, bet daugumą jų vėliau pakartoja ir grafiniame pasakojime. Kokiu tikslu tai daroma? Kodėl autorės nusprendė nutraukti pasakojimą lakūnams taip ir nepasiekus Europos krantų? Kaip Miglės pasakojime kuriamas komizmo efektas? Gerda naudoja daug intertekstinių ir intermedialių nuorodų. Ar pavyko visas jas surasti? Ką šios nuorodos teikia pasakojimui? Kuriai iš autorių – Miglei ar Gerdai – buvo lengviau kurti pasakojimą

(Miglė naudojosi išlikusia Stepono Dariaus egodokumentine medžiaga, apie Stasio Girėno asmeninį gyvenimą žinoma labai nedaug)? Kokią funkciją atlieka knygos priedai? Kuo skiriasi Miglės ir Gerdos piešimo maniera? Kaip autorės reiškia personažų emocijas, judesius ir garso efektus? Kaip norimam efektui išgauti panaudoti kadrų tarpai (pavyzdžiui, skyriuje „Narkozė“). Autorės nenaudoja spalvų (tai juodai baltas komiksas), bet sugeba nupiešti trispalvę (skyriuje „Lituanica“). Kaip tai pavyksta? Pasakojime yra piešinių, kurie neatitinka istorinės tikrovės (pavyzdžiui, Pirmojo pasaulinio karo laikų JAV karinės uniformos). Ar tokio tipo kūriniai svarbu istorinis tikroviškumas? Ar sutinkate su filosofo Kęsto Kirtiklio „10 litų“ vertinimu, išsakytu publikacijoje „Herojai kaip mes“, <http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20150608145744/http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-04-30-herojai-kaip-mes/130367>?
